

A common check of the apprehended knowledge consisted of a task during which students needed to describe a photograph without a teacher's help. The goal of this task was to check the students' ability to clearly and fluently express their opinion or to describe what they see. The goal was also to notice the strategies of avoidance which the students use. While listening to their audio registrations and through the auto-evaluation, the students get clear feedback on their knowledge and improvements they have made, as well as on their errors which are, in this way, more easily noticed. Therefore, this article is closely focused on the evaluation of oral discourse necessary for the improvement and development in didactics (teaching practice). These tests have produced interesting results which consider correlation between the level of their knowledge and the mistakes surfacing at these levels, and even the other traits that influence each student (their education, knowledge of any other foreign language, and spontaneity while communicating).

**Key words:** spoken discourse, the Serbian language as foreign, evaluation, auto-evaluation, error analysis.

*Надійшла до редакції 29.09.2016 р.*



**UDK** 81-119+81'366+811.162.1+ 811.163.41

**A. Skupin,**

doktorantka Filologicznych Studiów Doktoranckich,  
Uniwersytet Gdański,

Wydział Filologiczny, Katedra Sławistyki,  
ul. Wita Stwosza 51, 80-308, Gdańsk, Polska,

tel. : (+48)58-523-30-01,

agata.skupin@gmail.com

## **KOGNITYWNE UJĘCIE RELACJI PODOBIENSTWA W SŁOWOTWÓRSTWIE NA PRZYKŁADZIE POLSKICH I SERBSKICH NAZW PTAKÓW**

Artykuł skupia się na jednym z rodzajów podobieństwa obecnych w języku – podobieństwie w ujęciu kognitywnym. Na

podstawie analizy derywatów słowotwórczych, przeprowadzonej w oparciu o pojęcie profilowania, wyznacza tendencje widoczne w konstrukcjach zbudowanych w oparciu o relację podobieństwa na podstawie polskich oraz serbskich nazw ptaków.

**Słowa kluczowe:** derywat asocjacyjny, relacja podobieństwa, profilowanie, nazwy ptaków.

**P**róby opisanie systemu słowotwórczego sięgają początków XX w. Metody analizy, sposoby klasyfikacji derywatów oraz badania nad rodzajami motywacji słowotwórczej były wprowadzane i opracowywane przez kolejnych badaczy, jednak do dziś przeważają ujęcia opierające się na podejściu strukturalnym mimo, że już teoria Rozwadowskiego była „pierwszą w naszej literaturze próbą powiązania opisu faktów językowych z aktywnością poznawczą człowieka” [6, s. 16]. Napotykanie ograniczenia związane z kryteriami uznawania wyrazów za formacje słowotwórcze oraz oddzieleniem diachronii od synchronii sprawiły, że część derywatów, początkowo uważana za derywaty „nie tyle semantycznie pochodne, ile prawdziwie lub nieprawdziwie informujące o desygnatach” [6, s. 57], pozostawała do pewnego momentu poza zakresem badań. Mowa tu o tzw. derywatach asocjacyjnych, czy też onomazjologicznych.

Derywaty asocjacyjne to takie konstrukcje, w których „domniemana podstawa słowotwórcza jest wykładnikiem jakiejś drugorzędnej, niedefinicyjnej cechy denotatu tej nazwy” [4, s. 173]. Charakteryzują się one szczególnym rodzajem motywacji. Motywacja, rozumiana jako relacja między wyrazem podstawowym a wyrazem pochodnym [4, s. 169], pozwala na odkrycie sposobu postrzegania danego zjawiska przez użytkowników języka. Podczas gdy relacje regularne, związane z derywatami właściwymi, są dość przewidywalne, wielu interesujących informacji może dostarczyć analiza tzw. derywatów asocjacyjnych (onomazjologicznych). Motywacja asocjacyjna jest szczególnie dobrze widoczna w nazwach zoologicznych i botanicznych, jak również w niektórych nazwach narzędzi, a

także w języku potocznym. Potrzeba nazwania specyficznych, bardzo konkretnych zjawisk i rozróżnienia wielu, zasadniczo podobnych do siebie elementów świata (np. owadów) prowadzi do bardzo zróżnicowanego inwentarza podstaw słowotwórczych, odzwierciedlającego sposób myślenia użytkowników języka. Tutaj na pomoc przychodzą narzędzia wyniesione z teorii związanych z gramatyką kognitywną. Należy w tym miejscu przywołać pojęcie profilowania, używanego w tym artykule w ujęciu Langackerowskim. Wedle gramatyki kognitywnej, profilowanie jest to sposób podświetlenia pewnego elementu odbijającego się w strukturze językowej – czyli ten element znaczenia, na którym skupiona jest uwaga poznawcza [2, s. 100]. Jako, że teoria ta powstała na gruncie języka angielskiego, u Langackera aspekt profilowania w słowotwórstwie nie został poruszony. Nie znaczy to jednak, że takiego sposobu opisywania znaczenia nie można zastosować do słowotwórstwa, co w swoim artykule wykazała Waszakowa [10]. Wyróżnia ona profilowanie w tekście, służące osiągnięciu spójności tekstu poprzez doraźne utworzenie potrzebnej w danej sytuacji konstrukcji słowotwórczej oraz profilowanie w języku. Odnosi się ono do „różnych sposobów obrazowania postrzeganej sceny pojęciowej na słowotwórczym poziomie organizacji struktur” [10, s. 107]. Sposób obrazowania jest w tym przypadku zawarty w derywacie, a jego rozwinięcie stanowi parafraza słowotwórcza, pełniąca rolę definicji. Można powiedzieć, że w takim sposobie opisu profilowanie będzie ściśle związane z motywacją słowotwórczą – motywacją, która stoi za wyborem danego wyrazu jako podstawy derywatu.

Jak wspomniano, derywaty asocjacyjne i związane z nimi przyczyny wybierania podstaw słowotwórczych nie były włączane do kompleksowych badań nad słowotwórstwem, gdyż uznawano taki sposób tworzenia formacji za nieregularny i niepoddający się systematycznemu opisom. Kluczowym problemem jest tutaj podział na znaczenie leksykalne oraz słowotwórcze. Jeżeli przyjmiemy, że znaczenie słowotwórcze odzwierciedla sposób, w jaki użytkownicy języka postrzegają dane zjawisko, a więc to, jak

dana treść jest obrazowana, czyli ujmowana w środki językowe, można zaryzykować stwierdzenie, że derywat będzie oparty na informacji semantycznej, która jest bardzo ważna – na tyle ważna, że stała się podstawą danego wyrazu. Znaczenie leksykalne, czy też słownikowe, jest nieraz o wiele szersze niż znaczenie słotwórcze. Z taką sytuacją mamy do czynienia zwłaszcza w przypadku derywatów asocjacyjnych, np. *głuszc* – ‘ptak, który głuchnie’ / ‘*Tetrao urogallus*, duży ptak leśny o czarnobrazowym upierzeniu, odśpiewujący w czasie toków charakterystyczną pieśń godową, zamieszkujący rozległe lasy mieszane w środkowej i północnej Europie oraz w północnej Azji’ [8]. Jednak również tak zwane derywaty właściwe mogą nieść ze sobą więcej informacji, niż mówi nam samo znaczenie słotwórcze, a więc połączenie znaczenia podstawy oraz element znaczeniowy wnoszony przez formant, np. *badacz* – ‘ten, kto bada’ / ‘osoba prowadząca badania naukowe; naukowiec, uczoney’ [8].

Relacja podobieństwa jest obecna na różnych poziomach języka. Jak wskazuje Waszakowa, „relacja podobieństwa *przenika* cały system słotwórczy, tzn. jest w nim obecna na wielu płaszczyznach oraz poziomach systematyzacji” [9]. Jeżeli skupimy się na słotwórstwie, można wyróżnić cztery rodzaje podobieństwa. Pierwszy z nich jest podstawą tworzenia neologizmów opartych na podobieństwie do istniejących już wyrazów, co może dotyczyć pojedynczych form, jak i grup wyrazów opartych na podobnym wzorcu, np. *macierzyński* – *tacierzyński*, *wiśniówka* – *orzechówka* – *grejfrutówka*. Podobieństwo może być również rozumiane jako „relacja obecna w strukturze derywatu, typu i kategorii słotwórczej w słotwórstwie strukturalistycznym (podobieństwo formalne i semantyczne między derywatem a podstawą, podobieństwo formy i treści struktur słotwórczych, podobieństwo derywatów i ich części” [9], np. *leczyć* – *lekarz*. W szerszym znaczeniu, podobieństwo może być uznawane za podstawę teorii słotwórczych, np. gdy uznamy podobieństwo budowy derywatu do budowy zdania. Rodzaj podobieństwa, który będzie podstawą analizy materiału w

tym artykule, to podobieństwo w ujęciu kognitywnym. Oznacza ono kategorię związaną ze zdolnościami poznawczymi człowieka, która pozwala nam na dostrzeganie różnic i podobieństw między zjawiskami i tworzenie na tej podstawie konceptualizacji, czyli, w tym przypadku, derywatów słowotwórczych opierających się na podobieństwie między zjawiskiem nazywanym przez derywat oraz przez podstawę słowotwórczą, np. *wieża* – *wieżowiec*, *ślimak* – *ślimaczyć się* [9]. Derywaty asocjacyjne fundowane na relacji podobieństwa, tak samo jak inne derywaty z tej grupy, mogą być budowane w oparciu o mechanizmy metonimii lub metafory. Metonimia w słowotwórstwie oznacza, że w danym derywacie profilowana jest pojedyncza cecha, która w pewien sposób zastępuje całość, a więc bardziej złożone znaczenie leksykalne. Innymi słowy, podstawa derywatu oraz derywat mają wspólną cechę lub wiązkę cech, która staje się podstawą porównania, np. *lipiec* – ‘czas, kiedy kwitną lipy’ / ‘siódmy miesiąc roku kalendarzowego’ [3, s. 68–69]. W przypadku derywatów opartych na porównaniu, a więc tych związanych z podobieństwem, parafraza będzie zbudowana według wzoru: ‘x jest jak y’, przy czym zachodzi tu zjawisko metonimii, ponieważ porównanie nie odwołuje się do wszystkich cech desygnatu, do którego porównywane jest dane zjawisko, a do pewnej, jednej lub kilku, wybranej cechy dominującej w momencie tworzenia nazwy i wybranej na potrzeby procesu nazywania. Derywaty zbudowane w oparciu o metaforę będą miały, ze względu na istniejącą i tutaj relację podobieństwa, podobną parafrazę słowotwórczą, przy czym będzie ona wyglądała następująco: ‘x jest jakby y’. Oznacza to, że argumenty po obu stronach tak zbudowanej parafrazy są wypełnione niewspółmiernymi wobec siebie elementami – tak dzieje się np. gdy zauważamy podobieństwo zwierzęcia czy też przedmiotu do człowieka (np. *kaszlak* – ‘maszyna, która wydaje dźwięk taki, jakby człowiek kaszlał’) lub też gdy ma miejsce sytuacja odwrotna (np. *naprany* – ‘człowiek, który jest w stanie takim, jakby był ubranie w praniu’) [3, s. 69].

W celu zastosowania powyższych rozważań do praktycznej analizy derywatów, poniżej przeprowadzona zostanie analiza wyrazów pod kątem profilowanych w nich cech oraz występującej w nich relacji podobieństwa. Wyrazy zebrane na użytek niniejszego artykułu pochodzą z materiału badawczego zgromadzonego przy opracowywaniu pracy magisterskiej dotyczącej profilowania w słowotwórstwie serbskich i polskich nazw ptaków i owadów, a w samej analizie skupiono się derywatach fundowanych na relacji podobieństwa, które wybrano ze zbioru 139 serbskich i 110 polskich nazw ptaków, i postarano się wyznaczyć tendencje, jakie występują w przedstawionym materiale. Dla derywatów wskazano ich podstawy oraz parafrazy słowotwórcze, czyli wyrażenia odzwierciedlające znaczenie derywatu wynikające z jego struktury. Parafrazy zawierają w sobie wyraz motywujący oraz wskazują na profilowaną cechę, która stała się podstawą konceptualizacji, czyli utworzenia określonej konstrukcji słowotwórczej. Ustalenie przyczyny wybrania danej podstawy do utworzenia derywatu przeprowadzono w oparciu o informacje zawarte w definicjach słownikowych, jak również korzystając ze źródeł dotyczących ornitologii. Warto dodać, iż zarówno w polskich, jak i serbskich nazwach ptaków wyprofilowane zostały dwie główne grupy cech – wygląd oraz zachowanie.

Nazwy oparte na cesze wyglądu mogą dotyczyć wyglądu ogólnego (całościowego) oraz wyglądu poszczególnych części ciała. W zakres derywatów opartych na cesze wyglądu ogólnego wchodzi takie wyrazy, jak np. *sówka* – ‘ptak, który wygląda jak mała sowa’ i *враица* – ‘ptak, który wygląda jak wrona’. Tę grupę derywatów można podzielić na wyrazy, których desygnaty zostały uznane za podobne do innych gatunków ptaków (np. *srokosz* – ‘ptak, który wygląda jak sroka’, *соколућ* – ‘ptak, który wygląda jak mały sokół’) oraz do innych zwierząt (te nazwy odnaleziono jedynie w języku polskim, np. *mysikrólik* – ‘ptak, który wygląda jak mysz i jakby był królem’). Wśród nazw odzwierciedlających wygląd nie całego zwierzęcia, ale pewnej jego części ciała, można wyróżnić te, które odwołują się do

wyglądu nóg (np. *уமாகара* – ‘ptak, który ma nogi jak szczudła’), dzioba (np. *брзытводзіоб* – ‘ptak, który ma dziób jak brzytwa’), ogona (np. *лiрашiуца* – ‘ptak, który ma dziób jak lira’). Nazwy opierające się na cesze zachowania, podobnie jak te opierane na cesze wyglądu, mogą odwoływać się do cech innych ptaków (np. *гашioreк* – ‘ptak, który wydaje odgłos jak mały gąsior’), innych zwierząt (np. *выдрзык* – ‘ptak, który zachowuje się jak wydra’) czy też ludzi (np. *ковачућ* – ‘ptak, który zachowuje się jak mały kowal’). Derywaty można również podzielić na te odwołujące się do ogólnego zachowania ptaka (np. *насмiруца* – ‘ptak, który zachowuje się jak pasterz’) albo do wydawanego odgłosu – i tutaj nie chodzi jedynie o odgłos innych ptaków, ale również ludzi (np. *дзiwoniа* – ‘ptak, który wydaje odgłos jakby był człowiekiem, który się dziwi’) oraz przedmiotów (np. *дзвонiек* – ‘ptak, który wydaje odgłos jak dzwon’).

**Podsumowanie.** Relacja podobieństwa w słowotwórstwie w ujęciu kognitywnym jest bardzo dobrze widoczna na przykładzie nazw ptaków. Występuje ona zarówno w derywatach serbskich, jak i polskich, a cechy profilowane w derywatach oraz będące podstawową motywacją utworzenia danej nazwy gatunkowej również w dużym stopniu pokrywają się w obu językach. Odwołanie się do znaczenia słowotwórczego poprzez stworzenie odpowiedniej parafrazy słowotwórczej pozwala na odtworzenie procesu nazywania danego desygnatu oraz wskazanie, jaki element znaczenia był dominujący w momencie nazywania. Choć badanie przeprowadzono na bardzo ograniczonym materiale, taki sposób analizy może posłużyć również w szerszych badaniach – nie tylko dotyczących terminologii zoologicznej czy botanicznej, ale również derywatów występujących w języku potocznym, np. w języku internautów. Mimo, że porównanie i dostrzeganie podobieństw między zjawiskami to jeden z podstawowych procesów poznawczych prowadzących do tworzenia konstrukcji słowotwórczych, temat ten zdecydowanie nie doczekał się jeszcze wystarczająco wielu badań.

## BIBLIOGRAFIA

1. Jorgensen H. I. *Nomina avium Europaeorum* / H. I. Jorgensen. – Copenhagen : Published by Munksgaard, 1958. – 283 p.
2. Langacker R. *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie* / R. Langacker. – Kraków : Universitas, 2009. – 760 s.
3. Maldjewa V. *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska. Słotwórstwo* / V. Maldjewa. – Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2009. – 223 s.
4. Nagórko A. *Zarys gramatyki polskiej* / A. Nagórko. – Warszawa : PWN, 2007. – 328 s.
5. Nawrot J. *Leksykon owadów* / J. Nawrot. – Poznań : Instytut Ochrony Roślin – Państwowy Instytut Badawczy, 2008
6. Skarżyński M. *Powstanie i rozwój polskiego słotwórstwa opisowego* / M. Skarżyński. – Kraków : Universitas, 1999.– 216 s.
7. Svensson L. *Ptaki Europy i obszaru Śródziemnomorskiego: przewodnik Collinsa* / L. Svensson. – Warszawa : Multico Oficyna Wydawnicza, 2013. – 448 s.
8. *Uniwersalny słownik języka polskiego* / pod red. S. Dubisza. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
9. Waszakowa K. *Miejsce i rola relacji podobieństwa w słotwórstwie – zarys problematyki* / K. Waszakowa. – [Electron resource]. – Access mode: <http://www.polon.uw.edu.pl/documents/9763960/10288234/wszak5.pdf-7>, dostęp: 24.06.2016.
10. Waszakowa K. *Słotwórczy aspekt procesów profilowania // Profilowanie w języku i tekście* pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1998. – S. 105–116.
11. *Речник српскога језика* / ур. М. Николић. – Нови Сад : Матица Српска, 2011.

### A. Скупін

## ПОДІБНІСТЬ ТВОРЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ І СЕРБСЬКИХ НАЗВ ПТАХІВ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті зосереджено увагу на когнітивному аспекті словотвірних дериватів, зокрема на понятті профілювання. В результаті



проведенного дослідження встановлено спільні тенденції в розвитку найменувань птахів у польській і сербській мовах.

**Ключові слова:** асоціативний експеримент, словотвірний дериват, профілювання, назви птахів.

**A. Skupin,**

PhD Student in Linguistics University of Gdansk,

Faculty of Linguistics Slavic Department,

51 Wita Stwosza st., 80-308, Gdansk, Poland,

tel. : (048)58-523-30-01,

agata.skupin@gmail.com

## **COGNITIVE APPROACH TO SIMILARITY IN WORD BUILDING IN POLISH AND SERBIAN NAMES OF BIRDS**

### **Summary**

This article concentrates on the cognitive approach to the similarity in word building. Having analyzed various researches into the so-called associative (onomasiological) morphological derivatives, the author is referring to Waszakowa's findings as to the possibility of investigating the word building in the cognitive linguistics aspect. The purpose of the analysis of the gathered material is to indicate a way of studying the similarity in the word building using the cognitive approach. The gathered material – Polish and Serbian names of birds – is divided into groups based on the semantic meaning. The meaning of the derivatives, formed by paraphrasing that shows the morphological meaning of the nouns, lets the author create a classification of nouns based on the comparison that demonstrates the similarity of bird species to people, different animals and different kinds of birds.

**Key words:** associative derivative, relation of similarity, profiling, names of birds.

*Надійшла до редакції 04.07.2016 р.*